

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

11(20)

2011

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ETNOLOGIJA:

PRAEITIS, DABARTIS IR PERSPEKTYVOS

Sudarytojas ŽILVYTIS ŠAKNYS

LITHUANIAN ETHNOLOGY:

PAST, PRESENT AND FUTURE

Edited by ŽILVYTIS ŠAKNYS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Žilvytis Šaknys)</i>	5
<i>Foreword (Žilvytis Šaknys)</i>	7

Straipsniai / Articles

Žilvytis Šaknys

Ieškant idėjų praeityje: etnologijos istorija ir dabartis	9
In Search of Ideas in the Past: the History and the Present State of Ethnology. Summary	28

Ullrich Kockel

Kam reikia Europos etnologijos – ir kokios? Kritiniai svarstymai apie Europos etnologijos prasmę ir tikslą	33
Wherefor a European Ethnology – and Which One? Critical Reflections on the Meaning and Purpose of an European Ethnology. Summary	46

Vytis Čiubrinskas

Etnologija ir sociokultūrinė antropologija Lietuvoje: nuo tautos <i>kultūrą</i> <i>gelbstinčios</i> etnografijos iki kosmopolitinės antropologijos	49
Ethnology and Sociocultural Anthropology in Lithuania: from Salvage Ethnography to Cosmopolitan Anthropology. Summary	64

Auksuolė Čepaitienė

Etnologijos (etnografijos) ištakos ir <i>valstiečio</i> atradimas Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje	69
The Beginnings of Ethnology (Ethnography) and a Discovery of <i>a Peasant</i> in Lithuania of the Late 18th and Early 19th C. Summary	90

Marleen Nõmmela

Becoming an Ethnographer. Becoming a Science. Ferdinand Linnus and Estonian Ethnology in the 1920s	93
Tapimas etnografu ir mokslo formavimosi pradžia. Ferdinandas Linnusas ir Estijos etnologija XX a. 3-iajame dešimtmetyje. Santrauka	107

Waldemar Kuliowski

Etnologija Lenkijoje: institucinė ir mokslo raida nuo 1910 metų iki šiandienos	109
Ethnology in Poland: Institutional and Scientific Development since 1910. Summary	123

Irena Regina Merkienė

Etnologijos institutas sovietmečio Lietuvoje mokslo politikos ir ideologijos kontekste	125
Institute of Ethnology in Soviet Lithuania in the Context of Science Policy and Ideology. Summary	140

John Helsloot

Stress and Ritual. December Family Traditions in the Netherlands of Today	143
Stresas ir ritualas. Gruodžio mėnesio šeimos tradicijos šių dienų Nyderlanduose. Santrauka	155

Vita Petrušauskaitė

Antropologija mieste ar miesto antropologija? Tyrimo lauko mieste konstravimas	159
Anthropology in the City or Anthropology of the City? Construction of Field-site in Urban Environment. Summary	176

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Jonas Mardosa. Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos. Liaudiško pamaldumo raiška XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje (<i>Irena Regina Merkienė</i>)	179
Ullrich Kockel. Re-visioning Europe: Frontiers, Place Identities and Journeys in Debatable Lands (<i>Neringa Klumbytė</i>)	182
Socialinė antropologija, etnografija ir biotechnologija. A. Čepaitienė (sud.) (<i>Rima Praspaliauskienė</i>)	183
Aušra Zabieliene. Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje: etnologinis aspektas (<i>Rimantas Sliužinskas</i>)	186
Tradicinė rytų aukštaičių vestuvių muzika. G. Kirdienė (sud.) (<i>Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene</i>)	189
Senoji Lietuva. Paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje 2009 09 17– 2009 11 30. O. Fišman, B. Kulnytė, E. Lazauskaitė (sud.) (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	196
Martynas Purvinas, Marija Purvinienė. Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai I (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	199

Konferencijos / Conferences

EASA 2010 m. konferencija „Krizė ir vaizduotė“ (<i>Vilius Ivanauskas</i>)	203
Dešimtas SIEF kongresas Lisabonoje (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	206
Žvilgsnis į tarpdalykinę mokslinę konferenciją „Tradicijos ir modernumo dermė, priešprieša, raidos perspektyvos“ (<i>Aušra Zabieliene</i>)	208

In Memoriam

Jonas Balys (<i>Rita Repšienė</i>)	209
--	-----

Antropologija mieste ar miesto antropologija? Tyrimo lauko mieste konstravimas

Vita Petrušauskaitė

Straipsnyje trumpai apžvelgiama miesto antropologijos raida – nuo klasikinių miesto sociologijos autorių darbų iki šiuolaikinių autorių tyrimo lauko mieste konstravimo strategijų. Daugiausia dėmesio skiriama JAV miesto tyrimams, ypač vadinamosioms geto studijoms, išsamiai aptariant tris tyrimo lauko konstravimo strategijas: 1) „miesto kaimų“ (Gans 1962; Gregory 1999), 2) „gatvės kampo“ (Whyte 1943; Liebow 1967; Duneier 1999) ir 3) „miesto takelių“ (Finnegan 2007[1989]). Straipsnio pabaigoje trumpai pristatomas autorės atliktas tyrimas aplinkosauginių iniciatyvų tema skurdžiam afroamerikiečių rajone Brukline, Niujorke.

Vita Petrušauskaitė, Lietuvos socialinių tyrimų centras, Etninių tyrimų institutas, Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius, el. paštas: vita@ces.lt

Įvadas

Klasikinės sociologijos darbuose į miestą žvelgta kaip didėjančios individualizacijos ir trūkinėjančių socialinių ryšių erdvę, neretai pabrėžiant didėjančią santykių anonimiškumą, beasmeniškumą ir vienpusės naudos siekimą. Mieste, anot pirmųjų miesto sociologų, gyveno pavieniai žmonės, o ne bendruomenės. Antropologai, pradėję studijuoti miestą XX a. septintajame dešimtmetyje, siekė į jį pažvelgti kitaip – akcentuodami naujai besikuriančias socialinės organizacijos formas mieste (Whyte 1943) ar pabrėždami skurdo kaip nepriklausomos kultūros sampratą (Lewis 1959) jie siekė užčiuopti naujo pobūdžio socialinius ir kultūrinius ryšius tarp žmonių. Nepaisant to, kad nuo pirmųjų miesto antropologijos darbų prabėgo keli dešimtmečiai, metodologiniai klausimai miesto antropologijai išlieka aktualūs. Tradicinis dalyvaujamojo stebėjimo metodas, užmezgant artimus ryšius su keliais respondentais, urbanistinėje erdvėje geba atskleisti tik nedidelę miesto realybės dalį – remiantis šiuo metodu neišvengiamai tenka spręsti tyrimo lauko apsibrėžimo problemą.

Šiame straipsnyje aptariamos kelios antropologų naudojamos tyrimo lauko mieste konstravimo strategijos, trumpai pristatant keletą svarbiausių JAV miesto etnografijų. Siekiant susiaurinti platų ir įvairialypį miesto tyrimų lauką, straipsnyje apžvelgiami tik tie tyrimai, kurie artimai susiję su autorės etnografijos tema – tai yra lauko tyrimai, atlikti Jungtinių Amerikos Valstijų miestų getuose (mažumos grupių gyvenamosiose vietose, išsiskiriančiose socialiniu, teisiniu ir ekonominiu netikrumu). Trumpai apžvelgus „miesto kaimelių“ (Gans 1962; Gregory 1999), „gatvės kampo“ (Liebow 1967; Duneier 1999) ir „miesto takelių“ (Finnegan 2007[1989]) strategijas, straipsnio pabaigoje pristatomas autorės atliktas etnografinis tyrimas, pagrindinį dėmesį skiriant miesto socialinių ryšių konceptualizavimo galimybėms ir iššūkiams.

Miesto tyrimų ištakos

Nors miesto antropologija kaip savarankiška mokslo tyrimų kryptis atsirado tik XX amžiaus septintajame dešimtmetyje (Sanjek 1990: 151), jos ištakas galima atsekti Čikagos mokykloje, veikusioje 1930–1940 m., ar net gerokai ankstyvesniuose Ferdinando Tönnieso, Emile'o Durkheimo ir Georgo Simmelio darbuose. XX amžiaus pradžioje vykusi staigi šalių urbanizacija ir industrializacija paskatino naujų teorijų apie miesto gyvenimą atsiradimą.

Pirmieji miesto sociologai – Robertas Parkas, Ernestas Burgessas ir Roderickas McKenzie (Park, Burgess, McKenzie 1984[1925]) – nubrėžė daug svarbių metodologinių gairių miesto tyrimams, tuo tarpu Louisas Wirthas savo garsiojoje esė *Urbanism as a way of life* (*Urbanizmas kaip gyvenimo būdas*) miesto studijų kontekste aptarė nemažą dalį teorinių sociologijos klasikų įžvalgų. Miesto teoriją Wirthas rašė omenyje turėdamas naujai besikuriančius Amerikos miestus, ypač Čikagą. Galbūt dėl šios priežasties jis miestą apibūdino pirmiausia kaip „didelę, gana tankią, nuolatinę socialiai nevienalyčių žmonių gyvenamąją vietą“ (Wirth 1938: 8) ir, remdamasis tokiu apibrėžimu, akcentavo „gyventojų skaičiaus, gyvenamosios vietos tankumo ir gyventojų įvairovės“ įtaką miesto socialinei organizacijai ir socialiniam veiksmui. Teigdamas, kad didelis gyventojų skaičius ir tankumas lemia didesnę gyventojų įvairovę ir ryškesnius skirtumus tarp žmonių, Wirthas darbo pasidalijimui individualizacijos procese, skirtingai nei Tönniesas (Tönnies 1957[1887]) ar Durkheimas (Durkheim 1984[1893]), skyrė mažesnę reikšmę. Darbo pasidalijimas, anot Wirtho, tėra institucinė segmentuotų ir naudos siekiančių tarpasmeninių santykių išraiška, o ne tokių santykių priežastis (Wirth 1938: 11–13). Šiuo požiūriu, pabrėždamas geografinių ir demografinių veiksnių įtaką individualizacijai, Wirthas nutolsta nuo klasikinių teorijų, kurios darbo pasidalijimą laiko pagrindine didėjančia individualizacijos priežastimi.

Wirthas teigia, kad individualizaciją nulemia didelis miesto gyventojų skaičius ir tankumas, kadangi „kuo didesnis žmonių, dalyvaujančių bendrivi-

mo procese, skaičius, tuo didesnė skirtumų *tikimybė* tarp jų“ (Wirth 1938: 11). Jis taip pat pastebi, kad „mieste, kurį sudaro skirtingos kilmės ir tautybės žmonės, giminystės, kaimynystės ryšiai ir jausmai, būdingi bendruomenėms, karta iš kartos gyvenančioms kartu ir besidalijančioms bendromis tradicijoms, nėra įprasti“ (Wirth 1938: 11). Dėl šios priežasties socialinė tvarka mieste dažniau yra palaikoma formalios kontrolės mechanizmais, o ne „solidarumo saitais, kurie palaikė kaimiškas bendruomenes“ (Wirth 1938: 11). Ryšius mieste jis apibūdina kaip „nuasmenintus, paviršutiniškus, laikinus ir segmentuotus“ ir teigia, kad toks santykių pobūdis paaiškina miesto gyventojams priskiriamą racionalumą. Emocinių ryšių tarp miesto gyventojų trūkumas, anot Wirtho, veda prie tik naudos siekiančių santykių ir „socialinės anomijos ar socialinės tuštumos“, t. y. socialinės dezorganizacijos, būsenos mieste (Wirth 1938: 11–12). Wirthas teigia, kad formalios kontrolės mechanizmai mieste yra vienintelė priemonė, padedanti neutralizuoti gyventojų neatsakingumą ir suirutės tikimybę, taip atmesdamas Durkheimio ir Simmelio iškeltą hipotezę, jog dėl didesnės gyventojų tarpusavio priklausomybės stiprėja ir visuomenės solidarumas.

Socialinės dezorganizacijos ir miesto santykių paviršutiniškumo tezės, iškeltos Wirtho, kartojosi daugelyje Čikagos mokyklos sociologų darbų (Hannerz 1980: 25). Buvo manoma, kad įvairios socialinės grupės ir organizacijos tėra laikini reiškiniai dėl didelio miesto gyventojų mobilumo, o miestai, teigiama, buvo sudaryti iš „takių individų masių, kurios kolektyvinę elgseną miesto bendruomenėje paverčia visiškai nenuspėjama ir dėl to itin problemiška“ (Wirth 1938: 16, 17). Ulfas Hannerzas, analizuodamas Čikagos mokyklos sociologų darbus, teigė, kad nors Roberto Parko darbuose būta tam tikrų nuorodų į tai, kad „miesto socialinė struktūra įgalina atskirų socialinių grupių susikūrimą ir tam tikrų socialinių normų tose grupėse įtvirtinimą“, daugumoje jo studentų etnografinių darbų pastebima „tendencija visa, kas nusižengia visuotinai priimtinioms visuomenės normoms, laikyti socialinės dezorganizacijos išraiška“ (Hannerz 1980: 56). Panašią kritiką išsakė ir Williamas Foote Whyte pastebėdamas, kad „dalis sociologų, analizuodami pirminių grupių [šėimos, kaimynystės ir pan.] kontrolės suirimą, susiklosčiusią situaciją aiškina kaip socialinę dezorganizaciją“ (Whyte 1943: 34). Whyte teigė, kad „analizuoti miestą vien kaip senųjų standartų ir senųjų grupių suirimo [vieta] yra beprasmiška“, ir siūlė daugiau dėmesio skirti naujoms grupėms ir naujiems standartams, kurie iškilo „socialinės reorganizacijos procese“ (Whyte 1943: 38–39). Darbe, kuriame analizavo lūšnynų kvartalų socialinę organizaciją, jis įrodė, kad nors šėimos ryšiai bendruomenėje ir buvo susilpnėję, juos pakeitė iškilusios naujos socialinės organizacijos formos, pvz., „sukčiautojų ir gatvės kampo grupuotės“ (Whyte 1943: 38).

Miesto socialinės organizacijos ar dezorganizacijos klausimai buvo itin aktualūs naujai besiformuojančiai miesto antropologijai, nes antropologinio tyrimo

objektas buvo atskirų bendruomenių socialinė struktūra (socialinėje antropologijoje) arba kultūra (kultūros antropologijoje). Jei, kaip teigė Čikagos mokyklos etnografai, miestą apibūdina jo socialinė dezorganizacija, t. y. miestas buvo sudarytas iš „nuolat besikeičiančių žmonių masių“, o ne bendruomenės ar bendruomenių, tuomet antropologinis tyrimas mieste nebuvo įmanomas. Tačiau jei, kaip teigė Whyte, socialinės organizacijos formos mieste egzistavo, nepaisant susilpnėjusių šeimos ir giminystės ryšių, miestas kaip tyrimo laukas buvo priimanamas ne tik sociologiniams, bet ir antropologiniams tyrimams. Vis dėlto klausimas, kaip apibrėžti miestą kaip antropologinio tyrimo lauką, liko atviras. Kitoje straipsnio dalyje aptariamos kelios antropologiniuose darbuose naudotos miesto tyrimų strategijos, siekiant nustatyti socialinės organizacijos formas mieste.

Miesto antropologija: tyrimo lauko mieste problema

Nepaisant svarbių veikalų, paminėtų anksčiau, Hannerzas teigia, kad iki praeito šimtmečio aštuntojo dešimtmečio galima kalbėti tik apie antropologus miestuose (Hannerz 1980). Miesto antropologijos kaip atskiros disciplinos atsiradimą žymėjo pirmojo periodinio žurnalo *Urban Anthropology* (1972) ir pirmosios knygos *Urban Anthropology* (1968) išleidimas. Hannerzas pažymi, kad naujai antropologijos šakai atsirasti ėtakos turėjo daug svarbių veiksnių. Septintajame dešimtmetyje miestų plėtra tapo itin svarbi ne tik Vakarų, bet ir vadinamosiose trečiojo pasaulio valstybėse, kuriose „žmonės vis dažniau išvykdavo iš kaimų į sparčiai augančius didmiesčius, todėl ir antropologai, tyrinėjantys šių žmonių gyvenimą, nebegalėjo ignoruoti vykstančio reiškinio“ (Hannerz 1980: 1). Dar svarbesnis veiksnys buvo šeštajame ir septintajame dešimtmetyje per pasaulį nuvilnijęs kolonijų nepriklausomybės judėjimas, apribojęs mokslininkų galimybes išvykti į svečias šalis. Dėl šios priežasties daugelis jų, ypač Jungtinėse Amerikos Valstijose, atsigręžė į miestus ieškodami naujų lauko tyrimų galimybių. „Kitos kultūros“ buvo atrastos lūšnynuose ir etniniuose getuose po to, kai septintajame dešimtmetyje JAV buvo iš naujo atrasti etniniai skirtumai ir skurdas. Tuo metu populiarį skurdo, kaip specifinio gyvenimo būdo ar nepriklausomos save regeneruojančios kultūros, sampratą tapo itin svarbi miesto etnografiniuose tyrimuose, o „santykinės juodaodžių geto kultūros autonomijos idėja tapo leitmotyvu naujai miesto juodaodžių bendruomenių tyrimų bangai“ (Gregory 1999: 8). Gyvenimas skurdžiuose miesto rajonuose retai buvo įvardijamas kitaip nei „miesto problemos“, todėl antropologai entuziastingai įsitraukė į šių problemų sprendimų paieškas (Hannerz 1980). Gregory pastebi, kad „pabrėždami santykinę geto kultūros autonomiją, antropologai ir iš dalies sociologai siekė įrodyti, jog skurdžiai gyvenančių žmonių gyvenimo būdas buvo kūrybiškas atsakas į išnaudotojišką visuomenę, o ne vien tik patologinis nukrypimas nuo šios visuomenės normų“ (Gregory 1999: 8).

Visgi net ir po kelių dešimtmečių plėtros sunku kalbėti apie miesto antropologiją kaip nuoseklų tyrimų lauką. Hannerzas teigia, kad sunkumų apibrėžiant ją kaip atskirą discipliną kelia tai, kad „miesto antropologijos tyrimų laukas paprastai buvo apibrėžiamas labai plačiai“ ir kad į šį lauką dažniau patenka etnografiniai tyrimai, „atliekami mieste, bet ne mieste“ (Hannerz 1980: 3). Jis pastebi, kad antropologai, „skubėdami atlikti tyrimus lauke, pasižyminčiame rasine nesantaika, neveikiančiomis socialinėmis institucijomis ir lūšnynų plėtra, retai svarstė, ką reiškia miestas miesto antropologijoje ir kas išskirtinai antropologiško yra būdinga šiems tyrimams“ (Hannerz 1980: 2–3). Nepaisant mėginimų konceptualizuoti miesto antropologiją kaip *miesto* tyrimus, o ne tyrimus *mieste* (žr. Hannerz 1980; Fox 1972; Fox 1977; Jackson 1985; Gulick 1989), bendro sutarimo dėl miesto antropologijos tyrimų lauko nebuvo pasiekta, o tokie mėginimai buvo sukritikuoti kaip „siekiantys apibūdinti miestą kaip instituciją, aprašant jį vien pagal demografinius, fizinius rodiklius ir žmonių bendravimo stilius“ (Low 1996: 384). Low pažymi, kad miesto antropologija šiuo metu gali būti apibūdinta kaip disciplina, apimanti „platų idėjų, sąvokų ir teorinių išeių spektrą, naudojamą norint aprašyti ir analizuoti dažnai sunkiai apibrėžiamą ir diskursyviai painų lauką“ (Low 1996: 387). Dėl šios priežasties tikslinga analizuoti ne visą miesto antropologijos lauką, o tik tyrimus, artimai susijusius su numatomo etnografinio tyrimo tema. Šiame straipsnyje – tai lauko tyrimai, atlikti JAV miestų getuose. Apžvelgiant šiuos tyrimus ypatingas dėmesys skirtas miesto etnografų naudojamiems lauko tyrimo konstravimo strategijoms.

Miesto kaimeliai

Apžvelgdami miesto antropologijos darbus, Gregory (Gregory 1999), Pattillo (Pattillo 2005) ir kiti pastebi, kad septintajame – devintajame dešimtmetyje dauguma miesto etnografijų buvo rašoma apie teritoriškai aiškiai identifikuojamus skurdžius juodaodžių gyvenamuosius rajonus. Šiam susidomėjimui didžiausią įtaką turėjo Oscaro Lewiso (Lewis 1959) suformuluota *skurdo kultūros* idėja. Daugelis to meto tyrėjų siekė išanalizuoti skurdo įtaką kultūrai ir socialinei žmonių organizacijai. Anot Gregory'o, dirbdami šia tyrimų kryptimi tyrėjai „nagrinėjo labai siaurą socialinio elgesio ir santykių sritį, [kuri apėmė] nusikaltimus, paauglių lytinį gyvenimą, šeimos iširimą ir geto gatvės gyvenimą“ (Gregory 1999: 5). Nors dalis šių etnografijų dabar yra laikoma getų tyrimų klasika (pvz., Liebow *Tally's corner. A study of Negro streetcorner man*, 1967) (Tally'o kampas. Juodaodžio gatvės vyro tyrimai, 1967), pasirinkta tyrimų kryptis dažnai buvo kritikuojama kaip itin siaura ir neatspindinti „juodaodžių gyvenimo mieste patirčių įvairovės“ (Gregory 1999: 12). Be to, Hannerzas pastebi, jog tyrėjai, visą dėmesį sutelkdami į skurdą ir etninę segregaciją, savo darbuose neapmąstė šių reiškinių iš-

skirtinumo miesto kontekste. Jis teigė, kad etnis susiskirstymas ir skurdas gali būti pastebimas mieste, tačiau negali būti apibrėžiami tik kaip miestui būdingi reiškiniai (Hannerz 1980). Miesto getų tyrimai galėjo būti priskiriami miesto studijoms tik todėl, kad tuo metu plačiojoje JAV visuomenėje skurdas ir segregacija buvo suvokiami kaip išskirtinai miesto problemos, tačiau pačiuose darbuose tyrėjai labai mažai dėmesio skyrė analizei, kaip miesto struktūra keičia skurdžių jo gyventojų patirtis. Išskirtinis dėmesys skurdiesiems miesto gyventojams sutrukdė tinkamai įvertinti juodaodžių vidurinėsios klasės, gyvenančios tuose pačiuose getų rajonuose, vaidmenį visuomenėje. Pattillo pastebi, kad juodaodžių vidurinioji klasė į miesto etnografijas imta įtraukti tik vėlyvame devintajame dešimtmetyje, kuomet socialinės klasės samprata vėl tapo aktuali miesto studijose (Pattillo 2005).

Vertinant šiame getų studijų kontekste, Steveno Gregory'o pasirinkta juodaodžių rajono tyrimo kryptis buvo gana inovatyvi. Pasirinkęs analizuoti rasės ir vietos politikos santykį mieste, Gregory atsisakė tuomet įprastų miesto tyrimų temų – narkotikų ir įsitraukimo į nusikalstamas gaujas, vedybinio gyvenimo, vaikų auginimo praktikų ir nusikalstamų skurdžių miesto gyventojų veikų. Jo darbe nagrinėjama politinė kultūra ir pilietinis aktyvumas (*activism*) viename iš afroamerikiečių gyvenamųjų rajonų Niujorko mieste, siekiant pakeisti nusistovėjusį juodaodžių gyvenimo mieste įvaizdį, kuris „tebformuoja mūsų sampratą apie tai, ką mes žinome ir ko nežinome apie juodaodžių miesto gyvenimo patirtis“ (Gregory 1999: 5). Sutelkdamas dėmesį į bendruomenės konstravimo procesą mieste, Gregory teigia norėjęs išryškinti „ryšį tarp dviejų socialinių veiksmų, kurie iki tol buvo ignoruojami antropologiniuose, kaip ir daugelyje kitų juodaodžių gyvenimo mieste empirinių tyrimų – tai socialinis tapatybės konstravimas ir politinis bendruomenės įsitraukimas“ (Gregory 1999: 11). Nors ir atsargiai vartodamas *bendruomenės* terminą, kalbėdamas apie miesto rajono gyventojus¹ Gregory teigia, jog, nepaisant tam tikrų išlygų, bendruomenės mieste iš tiesų egzistuoja: „Žmonės į jas atvyksta ir gali būti į jas nepriimami; valdžios institucijos braižo šių bendruomenių ribas ir plečia jas; finansinės institucijos [bankai, plėtros fondai ir pan.] nusprendžia į jas investuoti arba ne; politikai siekia jomis remtis ir joms atstovauti“ (Gregory 1999: 11). Pasirinkęs analizuoti politinį juodaodžių tapatybės konstravimą, Gregory atskleidžia, kokios įvairios ir kintančios reikšmės yra suteikiamos *rasės*, *klasės* ir *bendruomenės* sąvokoms „kasdieninėje juodaodžių tapatybės *politikoje*“ (Gregory 1999: 12).

¹ Autorius teigia, kad *bendruomenės* sąvoka dažnai buvo vartojama dirbtinai pabrėžiant įsivaizduojamą žmonių bendrumą ir vienalytiškumą (*homogeneity*), taip nukreipiant dėmesį nuo įvairovės institucinių ir socialinių ryšių (heterogeniškumo), išliekančių laike ir erdvėje (Gregory 1999: 11).

Gregory darbas (Gregory 1999) dėl jo nepritarimo socialinės dezorganizacijos miesto getuose tezei ir pasirinktos tyrimo lauko konstravimo krypties – gyvenamojo rajono kaip miesto bendruomenės sampratos – gali būti priskirtas tyrimų, atliktų pagal „miesto kaimelių“ tradiciją, grupei. Žymiausias šios tyrimų grupės darbas – Herberto Ganso etnografija *The urban villagers. Group and class in the life of Italian-Americans* (Miesto kaimiečiai: grupė ir socialinė klasė Amerikos italų gyvenime) (Gans 1962). Gansas savo darbe pristatydamas gyvenamojo rajono, daugelio laikomo tiesiog lūšnynu, etnografiją pastebi, kad priešingai, nei teigia daugelis, lūšnynuose galima užčiuopti socialinę gyvenamosios vietos organizaciją, struktūruojančią jos gyventojų socialinius ryšius. Savo analizėje Gansas išskiria du pagrindinius skurdžių gyvenamųjų rajonų tipus – „vietoves, kuriose įsikuria pirmos ir antros kartos miesto imigrantai; ir vietoves, kurios pritraukia nusikaltėlius, psichiškai neįgalius, socialiai atstumtus ir tuos žmones, kurie dėl vienu ar kitu priežasčių nustojo stengtis savo gyvenime“ (Gans 1962: 4). Pirmąjį gyvenamųjų rajonų tipą jis įvardija kaip „miesto kaimelį“ dėl miesto aplinkai nebūdingų institucijų ir kultūrų, kurias imigrantai iš Europos, Puerto Riko ir afroamerikiečiai atsiveža kartu atvykdami gyventi į miesto erdvę. Tokiuose „miesto kaimeliuose“ socialinis gyvenimas organizuojamas panašiais principais kaip ir miesto imigrantų kilmės bendruomenėse (Europos miesteliuose, JAV Pietų valsčių kaimuose ir pan.), taip padedant prisitaikyti prie naujo gyvenimo mieste. Nors Gansas visiškai neatmeta miesto socialinės dezorganizacijos tezės, teigdamas, kad ji gali būti pritaikyta tiriant kitą skurdžių gyvenamųjų rajonų tipą, kurį jis įvardija kaip „miesto džungles“, tačiau pabrėžia, kad jo tiriamas *West End* rajonas Bostone tikrai negali būti apibūdintas kaip neturintis aiškios socialinės organizacijos. Šį rajoną Gansas apibūdina kaip stabilią darbininkų klasės bendruomenę, kurioje pagrindinė integracijos į bendruomenę forma yra bendraamžių grupės. Abipusiai mainai ir įsipareigojimai tarp šeimos narių ir bendraamžių grupių viduje yra praktiškai neriboti, o dauguma veiklų bendruomenėje organizuojamos pagal griežtą amžiaus ir lyties grupių atskyrimo principą. Gansas teigia, kad jo tiriamame rajone socialiniai ryšiai yra riboti, retai siekiantys už aiškiai apibrėžtų bendruomenės ribų, ir dažniausiai yra susieti su šeimos ar bendraamžių grupės nariais.

Nors Gregory'o ir Ganso etnografijos negali būti tiesiogiai sulyginamos, kadangi Gregory savo darbe pateikia daug kompleksiškesnę miesto bendruomenės socialinio konstravimo analizę, pristatant šias dvi etnografijas kartu norėta atkreipti dėmesį į abiejų autorių naudojamų tyrimo lauko mieste konstravimo strategijų panašumus. Tiek Gansas, tiek Gregory pristato savo tyrimo lauką kaip teritoriškai aiškiai apibrėžtą bendruomenę. Didelė dalis bendruomenės socialinių ryšių (arba bent jau tyrėją dominančių) nesiekia toliau gyvenamojo rajono ribų. Gyvenamojo rajono gyventojai sudaro grupę žmonių, kuriuos sieja ne tik

kaimynystės, bet ir draugystės bei giminystės ryšiai. Miesto kaimelyje, kaip teigia Gansas, „nors ir ne visi pažįsta visus, bet visi žino nors ką nors apie kiekvieną“ (Hannerz 1980: 5). Be to, šiems socialiniams ryšiams būdingas tęstinumas laike, kadangi gyventojai mato vienas kitą kone kiekvieną dieną ir retai tepatiria pokyčius, galinčius nutraukti juos saistančius ryšius. Socialinių santykių tęstinumas ir artumas yra labai svarbūs abiejose etnografijos, ypač Gregory'o darbe, kuriame autorius analizuoja bendruomeninius ryšius, nusitęsiančius net iki XIX a., kuomet tiriamame rajone apsigyveno pirmieji juodaodžiai gyventojai (Gregory 1999).

Nors tokia tyrimo lauko konstravimo strategija patraukli tuo, jog leidžia naudoti daugumą tradicinių antropologijos metodų aprašant miesto gyvenimą, vis dėlto toks miesto bendruomenių „kūrimas“ suskaldo miesto audinį į atkirus rajonus, neretai neįvertinant per visą miestą ar už miesto ribų nusidriekiančių socialinių ryšių svarbos. Tradicinės, su vietoje susijusios bendruomenės tyrimas miesto kontekste ne visada yra pats tinkamiausias metodas tirti įvairius žmonių socialinius ryšius mieste, tačiau jis gali būti pritaikytas atskiriems klausimams analizuoti. Gansas savo etnografijoje bendruomenę mieste suvokia kaip savaimę suprantamą duotybę – nėra analizuojama bendruomenės kilmė, jos socialinio konstravimo procesas, visas dėmesys sutelkiamas į bendruomenės formą. O Gregory savo darbe kritiškai vertina *bendruomenės* termino vartojimą, atkreipdamas dėmesį į galios santykius tarp gyventojų ir vietos lyderius, nusakančius bendruomenės formą, turinį ir siekius. Jis taip pat praplečia bendruomenės teritorines ribas analizuodamas ne tik politinius pokyčius, vykstančius bendruomenės viduje, bet ir svarbius įvykius mieste ar šalyje, turinčius įtakos jo tiriamos bendruomenės gyvenimui.

Miestas žvelgiant nuo gatvės kampo – Liebow ir Duneierio strategijos

Elliotas Liebow savo gerai žinomame darbe *Tally's Corner* apie juodaodžius vyrus, gyvenančius skurdžiame miesto rajone, nesiekia įvertinti gyvenamosios vietos ir bendruomeniškumo santykio. Jo lauko tyrimo pradžia – nedidelė, prie gatvės kampo įsikūrusi parduotuvė, ir „maždaug dvidešimt vyrų, gyvenančių netoliese ir reguliariai susitinkančių „neįpareigojančiam bendravimui“ ant plataus šaligatvio šalia parduotuvės (Liebow 1967: 22). Liebow atidžiai dokumentuoja „kasdieninę šių vyrų rutiną – jų dažnus apsilankymus prie parduotuvės, susitikimus skersgatviuose, koridoriuose, biliardinėse, aludėse ir nuosavuose namuose“ ne tik jų kaimynystėje, bet ir kitose miesto vietose (Liebow 1967: 11). Autorius nesiekia aprašyti bendruomenės, jo tiriamus vyrus netgi sunku būtų pavadinti grupe, nes „tikrąją šio žodžio prasmę jie netgi nėra grupė. [...] Nėra nieko, prie ko būtų galima prisijungti, nė vieno, kuris galėtų pasakyti, ar tu priklausi čia, ar ne“ (Liebow 1967: 22). Liebow etnografija apie „gatvės kampo

pasauli“ pateikia kiek kitokį skurdaus miesto rajono įvaizdį nei Ganso „miesto kaimelio“ tyrimas (Gans 1962). Liebow teigia, kad „prie gatvės kampo bestoviniuojantys vyrai neturi atskiros kultūrinės tradicijos. Jų elgesys nežymi siekių įgyvendinti išskirtinių, savo subkultūrai neva būdingų tikslų ir vertybių; priešingai, toks elgesys žymi siekių įgyvendinti plačiosios visuomenės vertybes ir tikslus ir *nepajėgumą* tai įvykdyti“ (Liebow 1967: 222). Liebow etnografija išsiskiria tuo, kad „gatvės kampo pasaulis“ yra pristatomas ne kaip „uždara, nepriklausoma, save regeneruojanti sistema ar posistemė, turinti aiškias ribas, atskiriančias ją nuo aplinkinio pasaulio“, bet sudėtinė visos visuomenės dalis, glaudžiai su ja susijusi įvairiausiais ryšiais (Liebow 1967: 209). Sutelkdamas dėmesį į nepastovias ir trumpalaikes bendravimo formas, autorius savo darbe sugeba pristatyti juodaodžių vyrų gyvenimą ne kaip ribojamą aiškiai apibrėžtų gyvenamojo rajono teritorinių ribų, bet parodyti jo glaudžias sąsajas su įvairiomis persipynusiomis miesto gyvenimo struktūromis.

Panašią tyrimo lauko konstravimo strategiją mieste galima aptikti Mitchello Duneierio darbe *Sidewalk (Šaligatvis)*, kuriame jis aprašo knygų gatvės pardavėjų darbą ir gyvenimą Šeštojoje aveniu, Manhatano rajone Niujorke (Duneier 1999). Tyrimą autorius pradeda atsisdėjęs prie vieno iš pardavėjų, Hakimo, knygomis nukrauto stalo. Atidžiai dokumentuodamas praeivių ir knygų pardavėjo bendravimą, Duneieris savo darbe geba jautriai pristatyti ne tik gatvės gyvenimą mieste, bet ir aprašyti neįprastą viešąją erdvę. Etnografijoje Duneieris nesistenigia pristatyti savo tyrinėjamos gatvės atkarpos kaip gerai integruotos bendruomenės su aiškiomis socialinėmis institucijomis, struktūruojančiomis elgesio modelius, tačiau visą dėmesį nukreipia į trumpalaikį, nutrūkstantį socialinį bendravimą ir vaidmenį, kurį jame atlieka gatvės pardavėjai. Duneieris pristato Hakimą, vieną iš pagrindinių tyrimo informantų, kaip visuomenės veikėją ir analizuoja, kokias funkcijas jis atlieka gatvėje: pagerina gatvės saugumą, teikia paslaugas praeiviams (pvz., iškviečia greitąją medicininę pagalbą žmogui, ištiktam ūmaus astmos priepuolio) ir užmezga intelektualius pokalbius apie knygas su žmonėmis, neturinčiais galimybių tai padaryti kitose erdvėse. Šeštojos aveniu prekeiviai nėra nei atskira bendruomenė, nei integrali gyvenamojo rajono, kuriame jie dirba, dalis. Vis dėlto jie yra neatskiriama miesto gyvenimo dalis, įgalinanti išskirtinę socialinio bendravimo formą, kurią leidžia užčiuopti Duneierio pasirinkta tyrimo lauko konstravimo strategija. Duneierio etnografija, kaip ir Liebow darbas, pristato kiek kitokį miesto įvaizdį nei tas, kurį sutinkame „miesto kaimelių“ tyrimuose. Nors ir įgalinantys kitokį miesto gyvenimo aprašymą – užčiuopiant socialinių ryšių mieste laikinumą, nuolatinę kaitą ir atvirumą, vis dėlto šių dviejų autorių darbuose mažai dėmesio skiriama miesto gyvenimo ypatumų konceptualizavimui.

Takeliai mieste – Ruth Finnegan

Etnografijoje *Hidden Musicians (Nematomi muzikantai)* Ruth Finnegan aprašo įvairias muzikavimo tradicijas (mėgėjų orkestrus, bažnytinius chorus, pučiamųjų grupes ir pan.) Milton Keinso mieste, Didžiojoje Britanijoje (Finnegan 2007[1989]). Nors autorė netyrinėja skurdžių juodaodžių gyvenamųjų rajonų, viename kurių vyko šio straipsnio autorės tyrimas, jos tyrimo lauko konstravimo strategija buvo aktuali siekiant užčiuopti trumpalaikius, žmones į bendrą veiklą sujungiančius santykius mieste. Finnegan teigia, kad jos tyrime „tradicinė antropologinė prieiga, tyrinėjant pasirinktą vieną gyvenamąjį rajoną, kuriame muzikavimo tradicijos būtų glaudžiai persipynusios su kitais socialiniais ryšiais“, buvo neįmanoma ne tik dėl to, kad muzikos repeticijos ar renginiai dažnai peržengdavo vieno rajono ribas, bet ir dėl to, kad Milton Keinse tokių glaudžiai susijusių, uždarų bendruomenių tiesiog nebuvo (Finnegan 2007[1989]: 300). Ji pažymi, kad nors mieste ir buvo vietovių, kuriose „ilgą laiką gyvenantys gyventojai buvo emociškai labiau prisirišę prie gyvenamosios vietos, [...] artimi socialiniai ryšiai mieste retai buvo apriboti teritoriškai, gyvenamojo rajono ribose, dėl dažnos žmonių kaitos, pokyčių darbe ir poreikių“ (Finnegan 2007[1989]: 300). Nors visiškai neatmeta „miesto kaimelių“ tyrimų tradicijos, Finnegan, atkartodama Hannerzą (Hannerz 1980), siekia atkreipti dėmesį į specifinius *miesto* modernaus gyvenimo aspektus, kurie jai atrodo tokie pat įdomūs ir svarbūs kaip ir „mažų bendruomenių miesto aplinkoje“ tyrimai. Analizuodama savo tyrimo duomenis Finnegan vardija kelis miesto aplinkos nulemtus Milton Keinso muzikavimo tradicijos bruožus – tai *beasmeniškumas* (muzikantai tarpusavyje bendrauja mažai, ypač mažai žinoma apie kitose grupėse muzikuojančius žmones), *anonimiškumas* (muzikantai apie vienas kito asmeninius gyvenimus žino labai nedaug ir retai susitinka su savo grupės nariais ne muzikos užsiėmimų metu), *nuolatinė kaita* ir *atvirumas*. Siekdama atskleisti pastaruosius du muzikavimo tradicijos bruožus, Finnegan siūlo įvesti naują terminą, apibūdinantį miesto gyvenimo būdą – miesto takeliai (*urban pathways*), kuris padeda „išvengti klaidinančių užuominų į pastovumą, konkretumą, ribotumą ir visapusiškumą, kurias suteikia „pasaulio“ sąvoka,“ pavyzdžiui, „muzikos pasaulis“, Liebow vartojamas „gatvės kampo pasaulis“ ir panašiai. Autorė taip pat pažymi, kad naudojant „miesto takelių“ tyrimo strategiją galima atskleisti muzikavimo užsiėmimų trumpalaikiškumą – jie dažnam dalyviui tėra papildoma, antraeilė veikla greta darbinių ir šeimos įsipareigojimų. Be to, tokia tyrimo lauko konstravimo strategija nurodo muzikavime „persipynusias ir susikertančias įvairias muzikos tradicijas bei dinamišką ir besikeičiantį šių užsiėmimų pobūdį“ (Finnegan 2007[1989]: 306).

Šių eilučių autorės tyrimo laukas buvo sukonstruotas pasiremiant visomis trimis aptartomis strategijomis. Tyrimas pradėtas ekologiško maisto koopera-

tyve, panašiai kaip Liebow (Liebow 1967) ir Duneierio (Duneier 1999), tyrimo objektu pasirinkta tik viena žmonių grupės veikla ir jų susibūrimo vieta mieste. Įsibėgėjus tyrimui, siekdama istoriškai ir teritoriškai kontekstualizuoti tiriamo kooperatyvo veiklą, autorė rėmėsi „miesto kaimelių“ tradicija ir daug dėmesio skyrė panašaus pobūdžio veikloms, vykusioms ir tebesančioms gyvenamajame rajone, kuriame buvo įsikūręs kooperatyvas. Nors abi tyrimo lauko konstravimo strategijos buvo naudingos ir informatyvios, Finnegan pasiūlytas metodas leido tiksliausiai konceptualizuoti kooperatyvo veikloje dalyvaujančių žmonių socialinius ryšius. Dalyvavimas kooperatyvo veikloje daugumai jo narių tebuvo epizodiškas, trumpalaikis užsiėmimas, o socialiniai ryšiai, siejantys kooperatyvo narius, neretai peržengdavo gyvenamojo rajono ribas (dalis jų gyveno kitose miesto vietose). Dėl šių priežasčių „kaimo mieste“ strategija neleido visapusiškai pateikti kooperatyve užsimezgusių socialinių ryšių. „Gatvės kampo“ strategija, nors ir naudinga pradiniuose tyrimo etapuose, nepateikia tinkamo teorinio pagrindo tolesnei analizei, nes jos autoriai (Duneier, Liebow) pabrėžė aprašomąją, o ne analitinę etnografinio tyrimo funkciją. Analizuojant tyrimo dalyvių socialinius ryšius pagal „miesto takelius“, o ne socialinius ryšius, susiklosčiusius vienoje grupėje ar vietovėje, galima išvengti klaidinančių nuorodų į stabilumą, konkretumą ir uždaramą, kurios dažnai yra „kaimo mieste“ strategijos pasekmė.

Brolystė ar anonimiškumas? Tyrimo lauko patirtys²

Aplinkosauginių iniciatyvų etnografinį tyrimą skurdžiame miesto rajone pradėjau *Ackee* ekologinio maisto kooperatyve, kuris, be prekybos ekologiškais maisto produktais, siekė „pagerinti Afrikos diasporos ir „naujojo pasaulio“ žmonių padėtį rajone“ (lauko tyrimo dienoraštis, 2007 10 12). Tyrimui įsibėgėjus, daug dėmesio skirta ir kitoms panašia veikla užsiimančioms organizacijoms rajone (kolektyviniai miesto sodai, centras *Magnolia Tree Earth*, Afrikos žmonių ūkininkų turgus ir kiti), tačiau dalyvaujamasis stebėjimas kooperatyve liko pagrindiniu tyrimo metodu. Straipsnyje pristatoma tik dalis atlikto tyrimo, pagrindinis dėmesys skiriamas tyrimo lauko mieste konstravimo problemoms ir miesto socialinių ryšių konceptualizavimui.

Tyrimą kooperatyve pradėjau tapusi jo nare (sumokėjusi 50 \$ pradinį įnašą) ir pasisiūliusi prie kooperatyvo veiklos prisidėti savanorišku darbu. Nors pradi-

² *Bedford-Stuyvesant* rajone (esančiame Bruklino, Niujorke) gyvenau 8 mėnesius, nuo 2007 m. spalio iki 2008 m. birželio, tačiau daugiausia laiko tyrimui skyriau pirmus keturis mėnesius. Etnografinio tyrimo metu daugiausia laiko praleidau *Ackee* ekologiško maisto kooperatyve. Jame lankydavausi kiekvieną savaitę, šeštadieniais – vienintelę dieną per savaitę kooperatyvas būdavo atviras visiems jo nariams, – iki pirmos jo veiklos pertraukos gruodžio mėnesį. Vėliau, kooperatyvui vėl atnaujinus veiklą vasario mėnesį, apsilankiau dar keletą kartų. Greta to dalyvavau keliuose renginiuose, skirtuose sveikai gyvensenai, kuriuos organizavo rajone veikiančios ekologija besidominčios grupės ir organizacijos – centras *Magnolia Tree Earth* ir kolektyvinis miesto sodas *Hattie Carthan*.

nė paskata stoti į kooperatyvą tebuvo galimybė netoli namų įsigyti šviežių ekologiškų daržovių, netrukus teko įsitikinti, jog kassavaitiniai kooperatyvo susitikimai gali tapti puikia erdve būsimam lauko tyrimui, ir nusprendžiau paprašyti sutikimo atlikti tyrimą. Tai nebuvo lengva – nors oficialiai kooperatyvą valdė visi jo nariai, viso lauko tyrimo metu neįvyko nė vienas narių susitikimas, kuriame būtų galima pristatyti tyrimo idėją. Daugelį veiklų kooperatyve atliko vienas žmogus, jaunas afroamerikietis Abeidas, kilęs iš Dominikos Respublikos, todėl apsvarsčiusi visus galimus variantus nusprendžiau, kad jo pritarimas tyrimo idėjai šiuo metu būtų svarbiausias. Nors kooperatyvo veikloje, ypač savanoriško darbo metu, Abeidas su manimi bendravo gana šiltai (dažnai apkabindamas, vadinamas „sister“) ir supažindino su daugeliu kooperatyvo narių, pokalbiuose netrūko ir įtampų, dažniausiai dėl abipusių lūkesčių skirtumų.

2007 m. spalio 20 d. Eidama link kooperatyvo nustebau pamačiusi visas daržovių ir vaisių dėžes sustatytas ant šaligatvio priešais parduotuvę, kurioje iki šiol vyko keli kooperatyvo susitikimai. Iš pradžių pagalvojau, kad, siekdami pasinaudoti saulėta šeštadienio popiete, kooperatyvo nariai taip nusprendė patraukti praeivių dėmesį. Tik pasisveikinus su Abeidu sužinojau, kad prekyba šiandien negalėjo vykti parduotuvės viduje, kadangi patalpų savininkas, neperspėjęs kooperatyvo, atsiuntė grindis klojančius darbininkus, kurie kaip tik triūsė viduje.

Abeidas: Mes prarandame šią erdvę. Turėsime persikraustyti į kurios nors bažnyčios ar mokyklos patalpas... Klausyk, tu juk gyveni netoliese, turi erdvų kambarį, galbūt mes galėtume surengti kooperatyvo susitikimus tavo bute? [Mes kalbėjome apie mano netoliese nuomojamą butą praėjusią savaitę, taigi Abeidas žinojo, kur aš gyvenu kartu su savo kambarioke].

Aš: Ne. Abeidai, aš nemanau, kad tai būtų gera idėja...

Abeidas: Nagi, nebūk tokia savanaudė... [erzindamas].

Aš: Ne, tikrai nemanau, kad tai būtų įmanoma.

[...]

Vėliau, po kelių valandų gana karštos diskusijos apie baltaodžių ir juodaodžių žmonių vartotojiškumo skirtumus, nusprendžiau paklausti Abeido apie galimybę atlikti tyrimą kooperatyve. [...] Išgirdęs mano prašymą Abeidas pamane, kad tyrimo idėja yra įdomi ir man ją vertėtų pristatyti kitiems kooperatyvo nariams.

Abeidas: Tu gali ateiti ir dalyvauti susitikime.

Aš: Kokiame susitikime?

Abeidas: Savanorių susitikime. Jis vyksta kiekvieną šeštadienį 16:30. Nors ši šeštadienį jo nebus.

Aš: Puiku, aš ateisiu.

Abeidas: Viskas gerai, tavo darbas pavyks.

Kooperatyvo narių susitikimas, kuriame turėjau pristatyti savo tyrimo idėją, per tuos aštuonis mėnesius, praleistus lauke, taip ir neįvyko. Nors daug kooperatyvo narių žinojo, kad aš esu sociologijos studentė, tik su keliais pavyko pasikalbėti apie mano tyrimo idėją ir tikslus. Abu ūkininkai, kas savaitę atvežantys šviežias daržoves iš ūkio Vermonte, ir Kamau (jaunas afroamerikietis, kilęs iš Karibų salų) žinojo apie mano tyrimą ir aktyviai palaikė idėją, tačiau didelės pagalbos iš jų vis dėlto nepavyko sulaukti (ūkininkai daržoves vežė tik pirmas keturias savaites, vėliau kontaktas su jais nutrūko). Mano santykis su Kamau ir Abeidu taip pat buvo gana įtemptas – nors jie abu pritarė mano tyrimo idėjai ir skatino mano dalyvavimą kooperatyvo veikloje, visos pastangos susitarti dėl interviu apie kooperatyvo veiklą buvo bevaisės. Užmegzti pokalbį su kitais kooperatyvo nariais taip pat buvo gana sudėtinga, nes daugelis jų užsukdavo tik 10–20 minučių arba išvis nepasirodydavo kelias savaites iš eilės. Hannerzas pastebi, kad toks nepastovumas yra būdingas lauko tyrimui mieste, kur „nuolat pasirodo nauji veidai, o senieji nenuspėjamai išnyksta iš akiračio“ (Hannerz 1980: 312).

2007 m. spalio 27 d. Lauke krito šilta dulksna, visos gatvės buvo šlaputėlės, bet, nors ir keista, oras atrodė šiltas ir jaukus. Pro langą pastebėjau vienišą Abeidą, stovintį autobuso stotelėje, ir šis vaizdas mane sukrėtė – dėl didelių nuomos kainų kooperatyvas praėjusią savaitę prarado turėtą erdvę ir nebegalėjo rengti susirinkimų šalia esančiame pastate. Nors prekyba vaisiais ir daržovėmis šį savaitgalį buvo atšaukta, Abeidas atėjo norėdamas į kooperatyvą pritraukti naujų narių – informaciniai lapeliai, kviečiantys susipažinti su kooperatyvo veikla, buvo išplatinti visame rajone.

Man einant per gatvę Abeidas rymojo atsirėmęs į stiklinę autobuso stotelės sieną ir nieko nematančiu žvilgsniu žiūrėjo tiesiai priešais save. Jo kuprinė su informaciniais lapeliais apie kooperatyvo veiklą buvo numesta šalia ant žemės kartu su ryškiai geltonu apsiaustu nuo lietaus. Tokio liūdno ir pavargusio Abeido nebuvau mačiusi nė viename iš anksčiau vykusių susitikimų. Pasisveikinus Abeidas liko nekalbus ir į mano klausimus atsakinėjo taip tyliai, kad aš turėjau labai susikaupti, norėdama išgirsti jo balsą gatvės triukšme.

Abeidas: Bent jau pasakysiu [žmonėms], kad šiandien kooperatyvo veiklos pristatymas yra atšauktas.

Kurį laiką abu stovėjome tylėdami, stebėdami pravažiuojančias mašinas. Gatvėje buvo vos vienas kitas praeivis, valydamos lietu nuo stiklų retkarčiais pravažiuodavo kelios mašinos. Kitoje gatvės pusėje užtrauktomis plieninėmis žaliuzėmis ir iškaba „Išnuomojama“ buvo patalpa, kurioje praėjusį mėnesį vyko visi maisto kooperatyvo susitikimai. [...] Norėdama nutraukti užsitęsusią tylą, pabandžiau pradėti naują pokalbio temą:

Aš: O kodėl čia nieko nėra?

Abeidas: Kodėl? Negi turėtų būti daugiau žmonių?

Aš: Na, aš noriu paklausti, argi nėra daugiau žmonių, dirbančių kooperatyve?

Abeidas: Yra savanorių, bet aš vienintelis čia dirbantis nuolat. Savanoriai ateina ir išeina, juk pati matai. Jie kartais dirba, kartais ne. Bet tam, kad mums pavyktų, mes turime pritraukti daugiau žmonių. Mums pavyks... Viskas jau numatyta visatoje, tereikia palaukti ir pamatysi pati.

Tai sakydamas jis tebestovėjo atsirėmęs į stotelės sieną, valgė džiovintas spanguoles ir visiškai neatrodė optimistiškai nusiteikęs. Aš dar pasilikau ke lioms minutėms, norėdama palaikyti jam draugiją, bet, kadangi Abeidas neat rodė norintis tęsti pokalbį, nusprendžiau eiti namo.

Nors mano tyrimas buvo per trumpas, kad galėčiau tiksliau apibūdinti socialinius ryšius, susiklosčiusius tarp žmonių, gyvenančių *Bedford-Stuyvesant* rajone, kooperatyvo narių santykių tikrai nebūtų galima apibūdinti kaip tų, kurie būdingi uždarami ir artimais ryšiais tarpusavyje susisaisčiusiai grupei. Nors stojimo į kooperatyvą tvarka buvo aiškiai reglamentuota, kooperatyvas visos jo veiklos metu išliko atviras atsitiktiniams praeiviams, norintiems įsigyti šviežių vaisių ar susipažinti su nauja veikla jų kvartale. Gana nemaža dalis žmonių, net ir sumokėję pradinį stojimo įnašą, daugiau kooperatyve nebesisirodė arba pasirodydavo labai retai. Tie, kurie kooperatyve apsilankydavo reguliariai, apie kitus narius žinojo labai nedaug ir retai susitikdavo už kooperatyvo ribų. Daugeliui žmonių kooperatyvo susitikimai tebuvo kelių minučių ar valandų kas-savaitinis įsitraukimas, tačiau, kaip ir Milton Keinso muzikantų atveju, šiems susitikimams nebuvo būdingi trumpalaikiai ir tik naudos siekiantys socialiniai ryšiai, kaip kad dažnai apibūdinami mieste susiklostantys santykiai tarp žmonių (Finnegan 2007[1989]: 304). Išvados, kurias Finnegan pateikė po savo tyrimo Milton Keinse, gerai apibūdina ir *Ackee* kooperatyvo socialinius ryšius: nepaisant gana anonimiškos ir trumpai trunkančios sąveikos, kraštutinio anonimiškumo modelis, neretai naudojamas apibūdinant miesto gyvenimo būdą, šiuo atveju yra netinkamas.

Santykiai tarp žmonių kooperatyve buvo itin šilti ir draugiški, nors neretai pažinėjimas apsiribojo vieno kito vardo įsiminimu. Bendras susidomėjimas ekologišku maistu, rūpestis afroamerikiečių sveikatos problemomis ir kritiškas požiūris į šiuolaikinę visuomenę suteikė alternatyvų bendruomenės kūrimosi pagrindą. Juodaodžių brolystės / seserystės samprata taip pat buvo svarbus įsivaizduojamos bendruomenės vienybės elementas – daugelis narių vienas į kitą kreipėsi vartodami giminytės terminus („sister“ ar „brother“). Vis dėlto užsi-mezgusių ryšių pagrindai, kaip ir motyvai stoti į kooperatyvą, buvo gana individualūs ir neretai kito, priklausomai nuo tuo metu kooperatyvo veikloje aktyviau dalyvaujančių narių.

2008 m. vasario 2 d. *Ackee* kooperatyvas persikėlė į naujas patalpas ir šiuo metu rengė savo susitikimus bendruomeninėje erdvėje, išlaikomoje kelių nepri-

klausomų grupių (daugiausia anarchistinių ir kairiųjų pažiūrų). Tai buvo nedidelės komercinės paskirties patalpos, panašios į tas, kuriose kooperatyvas rengdavo savo susitikimus spalio mėnesį. Tik šiuo kartu erdvę dalijosi kelios grupės (čia buvo įsikūrusi ir biblioteka, vyko vaikų popamokinės veiklos užsiėmimai, rūsyje buvo įsikūrusi dviračių dirbtuvė ir kt.).

[...]

Pro duris įėjo penkiasdešimtmetė juodoadė moteris, kooperatyvo narė, kurios aš nemačiau daugiau kaip tris mėnesius. Abeidas ją apkabino ir pabučiavo į abu skruostus, lygiai taip pat kaip anksčiau buvo pasveikinęs ir mane. Trumpai pakalbėję nuėjome pakuoti dėžių, skirtų kooperatyvo nariams, bet prieš pradėdami šį darbą turėjome nusiplauti rankas ir išklaudyti Abeido instrukcijų:

Abeidas: Ar prisimenate, kaip mes krauname daržoves į dėžes? Nepamirškite, kad mes norime bendruomenėje skleisti meilę. Jūs taip pat turite būti labai atidūs dirbdami – patikrinkite, ar tikrai sudėjote visas daržoves, kurios ten turi būti. Praeitą savaitę vienas narys savo dėžėje nerado špinatų, nors jie turėjo ten būti.

Mes visi trys kurį laiką ramiai dėliojojome daržoves ir vaisius – šią savaitę buvo tik 14 užsakymų, todėl darbas ėjo gana greitai. [...] Dirbdami daug juokavome, kai viską baigėme, Makemba džiugiai pasakė, kad šiandien daržovių išskirstymas jai labai patiko [...].

Makemba: Šis darbas man teikia daug džiaugsmo, turiu jums pasakyti, tikrai džiugina.

Nepaisant nuolatinės kooperatyve dalyvaujančių narių kaitos, kooperatyvo veikla tęsėsi. Pirmasis organizacinės grupės susitikimas įvyko 2004 metais, ir nors veikla kelis kartus buvo trumpam sustabdyta, po ilgesnių ar trumpesnių pertraukų kooperatyvas savo veiklą visada atnaujindavo³. Viena iš priežasčių, paaiškinančių tokį kooperatyvo patvarumą, gali būti kooperatyvo veiklos vykdymas miesto erdvėje – didelis miesto gyventojų skaičius suteikė galimybę nuolat pritraukti į kooperatyvą naujus narius (kooperatyvo veikloje nuolat aktyviai dalyvavo 20–40 žmonių, tuo tarpu vien *Bedford-Stuyvesant* rajone gyveno 140 000 gyventojų). Be to, prasta rajone teikiamų paslaugų kokybė ir gana plačiai paplitęs susirūpinimas sveika mityba sukūrė gana palankią aplinką panašioms iniciatyvoms. Vis dėlto kooperatyvas, kaip viena iš miesto socialinės organizacijos formų, pasižymėjo gana silpnais socialiniais ryšiais – dalyvavimas kooperatyvo veikloje tebuvo laikinas užsiėmimas, ir dauguma nenoriai skyrė jam daugiau laiko bei energijos nei kelias valandas per savaitę (išskyrus pagrindinį organizatorių (-ius), todėl, nepaisant dabartinio kooperatyvo patrauklumo, ilgalaikės jo išlikimo perspektyvos buvo miglotos.

³ Kooperatyvo veikla domėjaisi iki 2009 metų.

Išvados

Tyrimo lauko mieste neužčiuopiamumas, nuolatinė žmonių kaita, santykių trumpalaikiškumas – šie iššūkiai pirmosiomis lauko tyrimo savaitėmis atrodė neįveikiami ir netgi skatino galvoti apie stabilesnės ir ne tokios kompleksiškos erdvės pasirinkimą. Vis dėlto, atsisakius siekio aprašyti socialinius ryšius, susiklosčiusius vienoje grupėje ar vietovėje, ir vietoj to pasirinkus aprašyti tyrimo dalyvių socialinius ryšius sekant „miesto takeliais“, atsivėrė naujos galimybės analizuoti tas veiklas, į kurias miesto gyventojai įsitraukia tik epizodiškai. Nors savo tyrimo metu, kuriame daug dėmesio skyriau juodaodžių pilietinių teisių ir žaliųjų judėjimų idėjų persipynimui kooperatyvo veikloje, taikiau visas tris aprašytas strategijas (tiek „gatvės kampo“, tiek „kaimo mieste“), Finnegan (Finnegan 2007[1989]) pasiūlyta tyrimo lauko konstravimo strategija pasirodė tinkamiausia siekiant konceptualizuoti trumpalaikius, nuasmenintus, tačiau nevisiškai anoniškus žmonių santykius mieste.

Klausimas, ar egzistuoja miesto antropologija ar tik antropologija mieste, kurį iškėlė Hannerzas, Low, išlieka aktualus ir šiandien. Nemažoje dalyje mieste atliktų antropologinių tyrimų reiškiniai aprašomi neanalizuojant, kokią įtaką vienam ar kitam tyrimo problemos aspektui daro miesto kontekstas. Ir nors bandymai surasti bendrą teorinį pagrindą įvairialypiams miesto erdvės tyrimams neretai kritikuojami kaip siekiai pernelyg apibendrinti skirtingas miesto patirtis (Low 1996), socialinių ryšių ir socialinės organizacijos mieste klausimai, straipsnio autorės nuomone, atskleidžia intriguojančias galimybes žmonių socialumo formoms analizuoti. Tą puikiai iliustruoja Duneier (Duneier 1999), Gregory'o (Gregory 1993) ir Finnegan (Finnegan 2007[1989]) darbai.

Literatūra

- Duneier Mitchell. 1999. *Sidewalk*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Durkheim Emile. 1984[1893]. *The Division of Labor in Society*. New York: The Free Press.
- Finnegan Ruth. 2007[1989]. *Hidden Musicians. Music-making in an English Town*. Middletown, CT: Wesleyan University Press.
- Fox Richard G. 1972. Rational and Romance in Urban Anthropology, *Urban Anthropology* 1: 205–233.
- Fox Richard G. 1977. *Urban Anthropology: Cities in their Cultural Settings*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Gans Herbert. 1962. *The Urban Villagers. Group and Class in the Life of Italian-Americans*. New York: The Free Press.

- Gregory Steven. 1999. *Black Corona. Race and the Politics of Place in an Urban Community*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gulick John. 1989. *The Humanity of Cities: an Introduction to Urban Societies*. Granby: Bergin&Garvey.
- Hannerz Ulf. 1980. *Exploring the City. Inquiries toward an Urban Anthropology*. New York: Columbia University Press.
- Jackson Peter. 1985. Urban Ethnography, *Progress in Human Geography* 10: 157–176.
- Lewis Oscar. 1959. *Five Families. Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*. New York: Basic Books.
- Liebow Elliot. 1967. *Tally's Corner. A Study of Negro Streetcorner Man*. Boston, MA: Little, Brown and Company.
- Low Setha. 1996. The Anthropology of Cities: Imagining and Theorizing the City, *Annual Review of Anthropology* 25: 382–409.
- Park Robert, Burgess Ernest, McKenzie Roderick. 1984[1925]. *The City. Suggestions for the Study of Human Nature in the Urban Environment*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Pattillo Mary. 2005. Black Middle-class Neighborhoods, *Annual Review of Sociology* 31: 305–329.
- Sanjek Roger. 1990. Urban Anthropology in the 1980s: a World View, *Annual Review of Anthropology* 19: 151–180.
- Tönnies Ferdinand. 1957[1887]. *Community and Society. Gemeinschaft and Gesellschaft*. New York: Harper Torchbooks.
- Whyte William Foote. 1943. Social Organization in the Slums, *American Sociological Review* 8(1): 34–39.
- Wirth Louis. 1938. Urbanism as a Way of Life, *The American Journal of Sociology* 44(1): 1–24.

Anthropology in the City or Anthropology of the City? Construction of Field-site in Urban Environment

Vita Petrušauskaitė

Summary

Classical sociology often presented the city as a place of social disorganization and superficial social relations. Social groups and organizations were considered to be transient phenomena due to “the physical footlooseness of the population” and cities were seen as comprised of “the fluid masses [of individuals] that make collective behavior in the urban community so unpredictable and hence so problematic” (Wirth 1938: 16–17). Ulf Hannerz, in his analysis of Chicago school argues that, although there were hints in Robert Park’s work that “urban social structure could allow groups to go separate ways and assert their own norms”, in most of ethnographies of his students “there was a strong tendency [...] to regard everything but conformity with the standards of conventional society as a matter of disorganization” (Hannerz 1980: 56). The same critique was voiced by William Foote Whyte when he argued that “noting the breakdown of primary group controls in city life, certain sociologists had undertaken to analyze the resulting situation in terms of the concept of social disorganization” (Whyte 1943: 34). Whyte, on the other hand, maintained that “it was fruitless to study [the city] simply in terms of the breakdown of old groupings and old standards”, and rather urged to pay attention to “new groupings and new standards” that had arisen in “the process of social reorganization” (Whyte 1943: 38–39). In his analysis of social organization in slums Whyte demonstrated that although family ties were loosened in the community, new forms of social organization emerged.

In 1960s, when urban anthropology emerged as an independent field of study, anthropologists aimed to provide a different view on urban social relations. Focusing on new forms of social relationships, such as “effortless sociability” of men on a board sidewalk (Liebow 1967), or analysing poverty as an independent culture (Lewis 1959), anthropologists sought to grasp new forms of social and cultural ties among people in the city. Yet, although several decades have passed since first ethnographic studies of the city, important methodological questions remain open. Participant observation, based on a close rapport with a few informants, provides only a very narrow glimpse on urban reality and creates a challenge for the researcher defining a city as his or her field-site.

In the article, briefly presenting several important ethnographies of so-called “ghetto” studies in the US, the author discuss three main strategies of constructing a field site in the city – “urban villages” (Gans 1962; Gregory 1999), “street cor-

ner" (Liebow 1967; Duneier 1999) and "urban pathways" (Finnegan 2007[1989]). In the tradition of "urban villages", a field site in the city is a community located within certain territorial boundaries – a neighborhood – in which a large proportion of social relationships, or at least of relationships that are momentarily in focus, is contained. In an urban village, as Gans put it, everyone might not know everyone, but they know something about everyone else (Hannerz 1980: 5). However, the "urban villages" approach has at least one important drawback – it does not allow conceptualising relationships that extend beyond neighbourhood boundaries, thereby cutting the urban fabric into more or less closed communities. Strategy used by Liebow (Liebow 1967) and Duneier (Duneier 1999) – constructing a field-site at a street corner – opened new windows for analysing urban life. By focusing on fluid forms of sociation (its open-endedness, fluidity, and temporality) authors were able to depict urban relations as embedded within many overarching structures of the city. Yet, this approach, although useful at the beginning stages of research, does not provide a practical theoretical framework for further analysis. Conceptualization of fluid, anonymous, impersonal and open-ended social relations in the city is provided by Ruth Finnegan in her work *The Hidden Musicians* (1989). Finnegan proposes a new strategy for constructing a field-site in the city – instead of concentrating of mini-communities within urban settings, she suggests following people in their "urban pathways", thereby analysing urban aspects of modern city life and avoiding stability, boundedness and comprehensiveness that is often associated with "urban villages" approach.

The last chapter of the article presents a short excerpt from the author's research in Bedford-Stuyvesant neighbourhood in Brooklyn, New York (2007–2008). The ethnographic research consisted primarily of participant observation within the *Ackee* food-coop, an organic food buying-group that was "geared to benefit African Diaspora and 'new world' peoples" (field notes, 12 10 2007), but considerable attention was also paid to other organizations in the neighborhood that had a similar focus as the food-coop (community gardens, Magnolia Tree Earth Center, African People's Farmers Market and other). During the participant observation research, it was noted that, despite the episodic and noncommittal nature of social relations (the coop took place only on Saturdays, many members did not come every week), social interactions in the food-coop were very affectionate even if people knew very little about one another. The extreme, anonymous model of urban life, describing social relationships in the city as rational, fleeting and utilitarian (Simmel, Wirth) did not fit all aspects of food-coop's activities. Although members did not know much about each other (in most cases, these acquaintances were limited to knowing each others' names) and seldom met outside the food-coop meetings, impersonality (lack of emotional involvement) was not a characteristic feature of these relationships. Furthermore, despite

constant fluctuation of participating members (some members never showed up after joining or came very rarely), the coop managed to sustain itself over time. First meeting of the organizing group took place 4 years ago (in 2004) and even though the initiative was halted several times, the coop continued to run despite several recesses. Although the research was too short to draw any firm explanation of the endurance of the coop, one of the reasons might lie in the urban context, which provided the coop with high numbers of potential members. In addition to that, the current state of services in the neighbourhood of Bedford-Stuyvesant and the prevailing concern over unhealthy diets created a favourable environment for similar initiatives. Yet, as a form of social organization, the coop was rather weak and, despite its appeal, it might not sustain over decades. For many members, participation in the coop was just a part-time engagement and they were unwilling to commit much of their time and energy in the functioning of the coop.

Gauta 2011 m. balandžio mėn.